

Jospa kaadettaisiin pätkä aita

Suomalaisen Tiedeakatemian vuosikirjassa 1988—1989 (ss. 201—206) on julkaistu tunnetun viestintätutkijan, prof. Osmo A. Wiion 13. 2. 89 pitämä esitelmä »Viestinnän vaikutukset kotona ja yhteiskunnassa.» Esitelmän loppuosassa kysymyksen muotoon puेतut väliot-sikot »Lukeeko kukaan mitään?», »Miten käy painoviestinnän?» ja »Onko lukeminen yliarvostettu viestintämuoto?» voisivat yhtä hyvin olla kirjastotieteen ja informatiikan tutkijan asettamia. Mikä näitä tutkimushaaroja yhdistää, mikä erottaa?

Uusi tieto- ja viestintäteknikka on mahdollistanut viestintäjärjestelmien hajautumisen, Wiio sanoo, mainiten esimerkkinä ennen keskittyneen yleisradiotoiminnan hajautumisen. »Samoin tietojärjestelmät ovat hajautuneet; demokratisoituneet,» hän jatkaa (s. 203) ja hätkähdyttää tällä lausumallaan pääkirjoituksen laatijan miettimään sanojen tarkoituksia ja merkityksiä. Mitä tietojärjestelmät ovat viestintätutkijan käsitteistössä?

Ne tietojärjestelmät, joista Järvelin ja Niemi kirjoittavat tässä lehtemme numerossa julkaisussa artikkelissaan, ovat hajautuneet, mutta ovatko ne demokratisoituneet? Heidän käsittelemiensä järjestelmiin perustuvat palvelut ovat moninaistuneet, monipuolistuneetkin ja hajautuneet eri tietoverkkojen kautta tavoitettaviksi tietokannoiksi. Käyttäjiltään ne edellyttävät osin varsin sofistikoitujakin taitoja, mahdollisuutta käyttää tarvittavia laitteistoja sekä maksukykyä, mikä mielestäni on pikemminkin eriarvoistamista kuin demokratisoitumista. On syytä epäillä, että viestintätutkimuksessa tietojärjestelmän käsitteellä on vallan eri merkitys kuin kirjastotieteessä ja informatiikassa.

Väitteen, että kukaan ei enää lue mitään, Wiio tyrmää: Suomalaiset ovat lukemisen maailmanmestareita (s. 204). Yleisaikakauslehtien lukeminen on vähentynyt, sillä televisio on vienyt niiden viihdetehtävän. Sanomalehtien lukeminen on lisääntynyt ja kirjojen lukeminen pysynyt suunnilleen ennallaan. Tässä Wiio käyttää 20 vuoden aikajännettä. Siihen mahtuu yleisten kirjastojen kirjalainojen runsas kaksin-

kertaistuminen n. 32 miljoonasta 70 miljoonan lainaan 1970-luvulla ja 1980-luvulla jatkunut n. 2 %:n vuosikasvu. Ehkä se merkitsee vain, että kansalaiset ovat enenevästi siirtäneet luetavansa hankinnan kirjastokanavaan. Sen kuitenkin luulisi kiinnostavan viestintätutkijoitakin, että lukemisen sisältörakenteessa on tapahtunut muutos: Tietokirjallisuuden lainaamisen suhteellinen osuus on kasvanut. Tilaa on hypoteesille, että televisio on vähentänyt kirjoiltakin viihdetehtävää, mutta dokumenttiohjelmillaan lisännyt tietokirjojen lukemista. Sen oikeaksi osoittaminen on konstikkaampaa, koska kansalaisten koulutustasokin on noussut ja lisännyt yleisiä lukemisvalmiuksia.

»Lukeminen on edelleen tehokas viestintämuoto tapahtuipa se sitten paperilta tai näyttöpäätteeltä», Wiio kirjoittaa (s. 205). Olen samaa mieltä ja lisään, että lukutaidosta on apua myös vieraskielisen keskustelun käännoiksi laajakankaalta luettaessa. — Tulvehtisikohan postiluukuista niin tolkkuttoman paljon mainosaineistoa, jos lähettäjät eivät luottaisi lukemiseen tehokkaimpana viestintämuotona?

»Sähköviestintä ei vielä pitkiin aikoihin korvaa painoviestintää», Wiio arvioi (s. 205). Olen eri mieltä. Tuollaista korvaavuutta ei ole eikä tule. Ainakaan minun mielikuvitukseni ei riitä keksimään miten voisin sähköviestinnän avulla erottaa jääkaapissa jököttävän maitotölkkin vieressä jököttävästä piimätölkistä, ellei asianmukaista viestiä olisi painettu kummankin kupeeseen.

Olen elämässäni nähnyt liian monta alleviivattua tai reunamerkittyä kirjastokirjaa voidakseni kuvitella sähköisiä viestimiä mietiskelevän ja pohtivan lukemisen välineinä. Saltykov-Štšrednin -kirjastossa on Maria Stuartin aikanaan omistama, uskomattoman kaunis, valkealle vellumille taivaansinen ja kullan väri-taustaan mustalla kirjoitettu rukouskirja. Sen reunuksiin omistaja on raapustanut huomautuksiaan ja mietteitään terävällä kynällä ja huonolla (?) käsialalla. Tuhonnut taideluomuksen? Ehkä! mutta hän on nimenomaan lukenut kirjaansa. — Vammalan vanhan kirjallisuuden

päivillä kesällä 1989 akateemikko Matti Kuusi nosti esiin kysymyksen reunamerkittyjen kirjojen merkityksestä kulttuuri- ja oppihistoriallisen tutkimuksen lähteistönä ja näiden kirjojen kohtalosta puhtaita kirjoja arvostavissa kirjastoissa.

Lukiessa lukemaansa pohtiva ihminen harjoittaa eräänlaista sisäisviestintää, johon virikkeen antaa kirjoittajan sanottava. Mitä vähemmän tuon sanottavan kantajan käsittelystä on lukemisen katkaisevaa vaivaa ja mitä vaivattomammin alumpana sanottuun voidaan palata, sitä eheämmäksi itse lukeminen muodostuu ilman riippumatta siitä herättääkö luettu myötäsukaisia vai vastaanhangottelevia reaktioita lukijassa. Minne kirja katoaisi?

Wiiole on viestinnän tutkijana vaikea ymmärtää länsimaisessa kulttuurissa vallitsevaa lukemisen myönteistä arvostusta: »joka ei osaa lukea, ei ole sivistynyt.» »Mitä sillä on väliä, millä tavalla tieto siirretään lähettäjältä vastaanottajalle, jos sama tieto siirtyy?» hän kysyy (s. 205). Tähän retoriseen kysymykseen kirjastotieteen ja informatiikan tutkija voisi yhtyä vain asettamalla muutamia reunaehtoja.

Eri tietoja siirretään eri kanavia myöten sen mukaan missä tarkoituksessa lähettäjä tiedon lähettää ja minkä vaikutuksen hän pyrkii saamaan aikaan. On paljon tietoa, joka lähetettäessä ei tavoita vastaista tarvisijaansa. Tämä voi olla syntynyt vasta siirtymistapahtuman kuten kirjan ilmestymisen jälkeen tai hän ei kuulu sen aikakauslehden tilaajakuntaan, jossa tieto on julkaistu, tai hän ei vaikkapa matkoilla olon vuoksi ole lukenut elektronista postiaan joltain kannalta ajoissa. Tieto kyllä siirtyi lähettäjältä eikä sillä ollut väliä millä tavalla se siirrettiin.

Tässä asiayhteydessä Wiion varsinainen sanottava kuitenkin koskee UNESCO:n jälleen aloittamaa lukutaitokampanjaa. Hänen mielestään tulisi pikemminkin kampanjoita kehitysmaiden olosuhteisiin sopivan viestintämuodon (esim. radio) luomiseksi eikä viedä länsimaisia arvoasetelmia sellaisenaan kehitysmaihin. Jokaisella on oikeus perustelemaansa mielipiteeseen. Varsin moni tämänkin lehden lukija voinee yhtyä käsitykseen eurosentrisyyden sinänsä haitallisuudesta muiden maanosien kansojen elinolosuhteiden parantamispyrkimyksissä.

Olen tarkastellut yhden viestintätutkijan yhtä esitelmää. Sen perusteella viestintätutkimuksessa näyttää keskiössä paljolti olevan viestintä tässä ja nyt taustanaan oletus, että lähettäjältä siirtyvä tieto tavoittaa vastaanottajan. Tämän asia on ottaa lähetetty tieto onkeen. Niin kirjastotieteen ja informatiikan tutkimuksessa kuin käytännön kirjasto- ja informaatiopalvelutyössä näkökulma on tiedon tarvisijassa, jota lähetetty tieto ei tavoittanut ja joka joutuu sen hakemaan esiin. On toinenkin näkökulma, nimittäin viestinnässä muistiin merkittyjen tietojen kokonaisuuden olemus kansakuntien muistina. Sen kirjastot jakavat arkistojen kanssa.

Tämä muisti antaa alallemme kulttuurisen ulottuvuuden, sen eri osista osallisiksi pyrkivien tarpeisiin ja käyttäytymiseen paneutuminen taas sosiaalisen ulottuvuuden. Molemmat yhdessä ovat synnyttäneet kirjastoinstituution. Siinä ne ovat painottuneet eri aikoina eri ympäristössä eri tavoin ja painottuvat edelleenkin aina sen mukaan mitä arvoja muistia rakentavassa viestinnässä ja tietojen käyttäjien keskuudessa kussakin ympäristössä tunnustetaan.

Jokohan olisi aika käydä perusteelliseen dialogiin viestinnän ja tiedotuksen tutkijoiden sekä kirjastotieteen ja informatiikan tutkijoiden kesken? Yhteisalueeksi alojen käytännössä näyttää muodostuvan toimintojen peräkkäisyys: Toisen tuotos on toiselle käytettäväksi saattamisen kohde. Tutkimuksellisesti se merkinnee sekä yhden- että erisuuntaisia kysymyksenasetteluja ja ajattelutapoja, myös käsitteistöongelmia. Kummallekin osapuolelle olisi hyväksi syventää tietämystä toinen toisistaan erityisesti vastaanottajan ja tiedonhakijan saumakohdassa. Kummankin tahon käsityksiä viestinnän tuottaman muistin olemuksesta rikastaisi arkistotutkijoiden osallistuminen keskusteluun.

Keskisuomalainen -lehdestä luin kauan sitten paikallisuutisen häistä, joissa hääväki innostui kaatamaan toista sataa metriä hyvää riukuaitaa. Näin rajuun aidankaatoon en tähtää, aidankaatoon kumminkin.

Helsingissä 30.1.1990

Marjatta Okko